

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет економіки і підприємництва

Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Допущено до захисту

“ _____ ” _____ 2023 р.

Зав. кафедри, д.е.н., професор

_____ **Соколюк С.Ю.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МАГІСТРА

СТРАТЕГІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТОВАРНОЇ ТА
ВИРОБНИЧОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ДП «УМАНЬ-АГРО»
УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виконав – студент 2 курсу, групи 21м-з-пт

освітньої програми «Аграрне підприємництво та агротрейдинг» спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

Нестеренко Богдан Сергійович

Науковий керівник – к.е.н., доцент

Коротєєв Микола Анатолійович

Умань – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Освітня програма «Аграрне підприємництво та агротрейдинг»

Спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

(код, назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ (підпис)	_____ (ініціали, прізвище)
“ _____ ”	_____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студенту Нестеренку Богдану Сергійовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи **Стратегія вдосконалення товарної та виробничої спеціалізації ДП «Умань-Агро» Уманського району Черкаської області**

керівник роботи Коротєєв Микола Анатолійович, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “ _____ ” _____ 20__ року № _____

2. Строк подання студентом роботи 01.12.2023

3. Вихідні дані до роботи нормативно-правові акти різних рівнів, офіційні матеріали Державної служби статистики України та регіональних органів статистики, дані статистичної звітності ДП «Умань-Агро», наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених

4. Перелік питань, які потрібно розробити

Розділ 1. Теоретико-методичні аспекти формування товарної та виробничої спеціалізації аграрних підприємств

Розділ 2. Структурно-динамічні тенденції зрушень у товарній та виробничій спеціалізації ДП «Умань-Агро»

Розділ 3. Стратегічні напрями раціоналізації товарної та виробничої спеціалізації аграрних підприємств

5. Перелік графічного матеріалу

Робота	містить	8	таблиць,	6	рисунків
--------	---------	---	----------	---	----------

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	10.10.2022	
2.	Одержання індивідуального завдання	12.10.2022	
3.	Складання календарного плану написання кваліфікаційної роботи	14.10.2022	
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт - інші заходи	впродовж 2022-2023 та 2023-2024 н.р.	
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи	15.12.2022	
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків	19.05.2023 04.09.2023 02.11.2023 13.11.2023	
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахування зауважень наукового керівника	29.11.2023	
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті	01.12.2023	
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат	06.12.2023	
10.	Одержання відгуку наукового керівника	08.12.2023	
11.	Попередній захист роботи на кафедрі	11.12.2023	
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри	12.12.2023	
13.	Одержання рецензії	13.12.2023	
14.	Захист кваліфікаційної роботи	20.12.2023	

Студент

_____ Нестеренко Б.С.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ Коротєєв М.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Реферат
на кваліфікаційну роботу магістра
«Стратегія вдосконалення товарної та виробничої спеціалізації
ДП «Умань-Агро» Уманського району Черкаської області»
факультету економіки та підприємництва
Уманського національного університету садівництва
спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
Нестеренка Богдана Сергійовича

Спеціалізація характеризує виробничий напрям, причому з позиції якісної характеристики основних, додаткових та допоміжних галузей і оптимального співвідношення між ними. Завдяки поглибленню спеціалізації підприємства на виробництві певного виду продукції знижується собівартість і поліпшується її якість. Тому від раціонального поєднання галузей в сільськогосподарському підприємстві значною мірою залежать результати його виробничої діяльності. Це визначило вибір теми кваліфікаційної роботи, обумовило мету і завдання дослідження.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту роботи 50 сторінок. Робота містить 8 таблиць, 6 рисунків, список використаних джерел із 52 найменувань

Метою роботи є обґрунтування теоретичних, методичних та практичних засад формування стратегії вдосконалення товарної та виробничої спеціалізації ДП «Умань-Агро».

У першому розділі з'ясовано сутнісні характеристики, форми та принципи спеціалізації аграрних підприємств.

У другому розділі досліджено тенденції змін у виробництві сільськогосподарської продукції у ДП «Умань-Агро», охарактеризовано структурно-динамічні зрушення в параметрах та індикаторах спеціалізації ДП «Умань-Агро» та проведено оцінку їх економічної ефективності.

У третьому розділі обґрунтовано стратегічні напрями раціоналізації товарної спеціалізації та сполучення галузей в аграрних підприємствах.

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню теоретичних, методичних та практичних засад формування стратегії вдосконалення товарної та виробничої спеціалізації ДП «Умань-Агро». З'ясовано сутнісні характеристики, форми та принципи спеціалізації аграрних підприємств. Досліджено тенденції змін у виробництві сільськогосподарської продукції у ДП «Умань-Агро», охарактеризовано структурно-динамічні зрушення в параметрах та індикаторах спеціалізації ДП «Умань-Агро» та проведено оцінку їх економічної ефективності. Обґрунтовано стратегічні напрями раціоналізації товарної спеціалізації та сполучення галузей в аграрних підприємствах.

Ключові слова: спеціалізація, виробничий напрям, структура товарної продукції, поєднання галузей, рівень спеціалізації, аграрні підприємства, стратегія.

The summary

The qualification work is devoted to researching the theoretical, methodical and practical foundations of the formation of a strategy for improving the product and production specialization of the SE "Uman-Agro". The essential characteristics, forms and principles of specialization of agricultural enterprises have been clarified. The trends of changes in the production of agricultural products at SE "Uman-Agro" were studied, structural and dynamic shifts in the parameters and indicators of specialization of SE "Uman-Agro" were characterized, and their economic efficiency was evaluated. The strategic directions of rationalization of commodity specialization and combination of industries in agricultural enterprises are substantiated.

Key words: specialization, production direction, structure of commodity products, combination of industries, level of specialization, agricultural enterprises, strategy.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТОВАРНОЇ ТА ВИРОБНИЧОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗРУШЕНЬ У ТОВАРНІЙ ТА ВИРОБНИЧІЙ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ДП «УМАНЬ-АГРО»

2.1. Тенденції змін у виробництві сільськогосподарської продукції у
ДП «Умань-Агро»

2.2. Трансформація галузевої структури ДП «Умань-Агро»

2.3. Оцінка ефективності структурних зрушень у спеціалізації ДП
«Умань-Агро»

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТОВАРНОЇ ТА ВИРОБНИЧОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність теми. Результативність формування, розвитку та мобілізації економічного потенціалу в певних умовах функціонування суб'єктів господарських відносин аграрної сфери, які утворюються на ринках продукції та ресурсів сільськогосподарського виробництва, визначає рівень економічної ефективності діяльності аграрних підприємств. При цьому саме стан та кон'юнктурні характеристики ринків ресурсів сільськогосподарського виробництва та його продукції визначають пріоритетність тих чи інших напрямів товарної спеціалізації, адже саме при виробництві тих чи інших видів продукції відбувається процес реалізації потенціалу аграрних підприємств. В результаті аграрне підприємство визначає стратегічні орієнтири, стратегію та політику свого економічного розвитку з урахуванням виробничих, збутових та фінансових можливостей шляхом фокусування на виробництві певних груп та видів сільськогосподарської продукції, а отже ідентифікує напрями товарної та виробничої спеціалізації й формує їх структурні характеристики.

На сучасному етапі суб'єкти вітчизняного аграрного виробництва стикнулися з викликами, створеними загостренням воєнно-політичної та соціально-економічної ситуації, які значною мірою вплинули на результати тривалого та успішного формування й реалізації їх економічного потенціалу. Втім, навіть в довоєнний час, не дивлячись на виключне значення аграрного виробництва для формування експортного потенціалу національної економіки та успішне виконання бюджетоутворюючої функції, стан галузевої спеціалізації суб'єктів аграрного виробництва та аграрних підприємств, як основної їх ланки, характеризувалося значними диспропорціями. Значна кількість теоретичних, прикладних та практичних питань управління зрушеннями в товарній, виробничій та галузевій спеціалізації сільськогосподарського виробництва, виробничої структури аграрних підприємств, ідентифікації раціональних пропорцій співвідношення галузей

виробництва розглянута у наукових працях В.Я. Амбросова, П.С. Березівського, В.Й. Пасхавера, П.М. Макаренка, П.Т. Саблука, В.Й. Шияна та інших вчених. Втім, навіть з огляду на глибоке пророблення теоретичного та прикладного базису вказаних проблемних питань, деякі з них, зокрема, організаційно-управлінські засади пошуку раціональної структури виробництва продукції аграрних підприємства та, відповідно, управління стратегічними зрушеннями в їх товарній та виробничій спеціалізації потребують додаткового вивчення та наукового пророблення. Вказані обставини зумовлюють актуальність обраної теми дослідження, а також визначення її мети, завдань, предмету та об'єкту дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних, методичних та практичних засад формування стратегії вдосконалення товарної та виробничої спеціалізації ДП «Умань-Агро».

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких *завдань дослідження*:

- визначити сутнісні характеристики, форми та принципи спеціалізації аграрних підприємств;
- дослідити тенденції змін у виробництві сільськогосподарської продукції у ДП «Умань-Агро»
- охарактеризувати структурно-динамічні зрушення в параметрах та індикаторах спеціалізації ДП «Умань-Агро»;
- провести оцінку ефективності структурних зрушень у спеціалізації ДП «Умань-Агро» ;
- обґрунтувати стратегічні напрями раціоналізації товарної спеціалізації та сполучення галузей.

Об'єктом дослідження є процес формування стратегії вдосконалення товарної та виробничої спеціалізації ДП «Умань-Агро».

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади формування стратегії вдосконалення товарної та виробничої спеціалізації ДП «Умань-Агро».

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, основні положення економічної теорії, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії та практики відродження тваринництва. Зі спеціальних методів дослідження використані: абстрактно-логічний; графічний; монографічний; статистико-економічний, зокрема, його прийоми групування і зведення; системного аналізу і синтезу та ін.

Інформаційну базу дослідження склали нормативно-правові акти різних рівнів, офіційні матеріали Державної служби статистики України та регіональних органів статистики, дані статистичної звітності ДП «Умань-Агро», наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, результати узагальнення особистих спостережень автора.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту роботи становить 50 сторінок. Робота містить 8 таблиць, 6 рисунків, список використаних джерел із 52 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТОВАРНОЇ ТА ВИРОБНИЧОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Спеціалізація в аграрному виробництві є важливою стратегією, яка допомагає сільськогосподарським підприємствам досягати ефективності та конкурентоспроможності. Основна сутність, принципи та форми розвитку спеціалізації в аграрному виробництві описані нижче. Спеціалізація полягає в тому, що сільськогосподарські підприємства або регіони спеціалізуються на вирощуванні конкретних видів сільськогосподарської продукції або виконанні певних видів сільськогосподарських робіт. Це дозволяє їм зосередитися на виробництві та оптимізувати виробничі процеси для досягнення найкращих результатів.

Калініченко В. виділяє наступні принципи спеціалізації в аграрному виробництві:

1. Вибір виду продукції: Спеціалізація починається з вибору конкретного виду сільськогосподарської продукції, яка може бути вирощена або вироблена найбільш ефективно на певній території або сільськогосподарському підприємстві.

2. Розвиток експертизи: Спеціалізовані сільськогосподарські підприємства мають розвивати глибоку експертизу в обраному виді продукції, щоб досягнути високої якості та врожайності.

3. Використання оптимальних ресурсів: Спеціалізовані підприємства мають оптимізувати використання ресурсів, таких як земля, праця та капітал, для досягнення максимальної продуктивності та рентабельності.

4. Ринкова орієнтація: Важливим аспектом спеціалізації є розуміння попиту на обрану продукцію на ринку. Спеціалізовані підприємства повинні аналізувати ринкові умови та забезпечувати відповідність своєї продукції цим умовам [22].

Спеціалізація в аграрному виробництві може бути вигідною, але вона

також повинна враховувати ризики та зміни на ринку сільськогосподарської продукції. Правильний вибір спеціалізації та постійний моніторинг ринкових умов є важливими для успішного розвитку галузі.

Спеціалізація і розміщення виробництва - це два різних аспекти суспільного поділу праці в сільському господарстві. Спеціалізація передбачає, що різні підприємства або робітники фокусуються на виробництві конкретної продукції або виконанні конкретних завдань. Це може призвести до більшої кваліфікації та ефективності у виробництві цих конкретних товарів або послуг [3].

Розміщення виробництва, з іншого боку, визначає, де саме ця спеціалізована продукція виробляється. Це може бути область, регіон, країна або навіть світовий ринок. Розміщення виробництва визначає, які регіони або країни спеціалізуються на певних виду продукції або послуг і де ця продукція буде вироблятися найефективніше. Разом ці два поняття допомагають оптимізувати виробництво і забезпечити економічний ефект, а саме підвищення продуктивності праці, економії ресурсів і зниження витрат в сільському господарстві.

Класифікація спеціалізації в сільському господарстві на територіальну, господарську та внутрішньогосподарську спеціалізацію відображає важливі аспекти цього поняття. [24] Вона вказує на те, що спеціалізація може відбуватися на різних рівнях, включаючи рівень окремих господарств, рівень галузей сільського господарства та рівень робочих процесів всередині підприємства.

Така спеціалізація може призвести до підвищення продуктивності та ефективності в сільському господарстві, а також до зменшення витрат і підвищення якості продукції. Це важливий аспект розвитку галузі, який може сприяти підвищенню економічного благополуччя сільського населення та розвитку сільських регіонів.

Додатково, різні підходи до спеціалізації в сільському господарстві вказують на багатогранність цього поняття та його різні виміри, які можуть

бути враховані при плануванні та організації сільського господарства.

Поділ спеціалізації в сільському господарстві на територіальну, господарську та внутрігосподарську спеціалізацію відображає різні аспекти цього поняття і вказує на те, що спеціалізація може виявлятися на різних рівнях і в різних формах в сільському господарстві. [24] Ця класифікація може бути корисною для аналізу та планування розвитку сільського господарства в різних регіонах і галузях.

Опис територіальної, господарської та внутрігосподарської спеціалізації в сільському господарстві, який надає П.К. Канінський [23] дуже точно передає різні аспекти і рівні спеціалізації, які можуть існувати в цій галузі. Кожен з цих видів спеціалізації має свої особливості і може відображати різні стратегії виробництва та організації сільського господарства.

Територіальна спеціалізація враховує природо-кліматичні умови і спрямована на максимальне використання природних ресурсів певної території для виробництва певних видів сільськогосподарської продукції, яка найкраще адаптована до цих умов. Це може бути важливо для оптимізації виробництва та підвищення ефективності. Господарська спеціалізація відображає стратегічний вибір підприємства або фермера на спеціалізацію на виробництві конкретних видів продукції, які обіцяють найвищий економічний ефект. Це може включати вирощування тих культур або виробництво тих продуктів, які мають високий попит на ринку або можуть бути вироблені з найменшими витратами. Внутрігосподарська спеціалізація передбачає поділ праці всередині великих підприємств на різні підрозділи, кожен з яких спеціалізується на виконанні конкретних завдань або функцій виробництва. Це може підвищити ефективність виробництва та координацію робочих процесів [22].

Різні форми спеціалізації можуть бути важливими для досягнення ефективності та конкурентоспроможності в сільському господарстві, а також для оптимізації використання ресурсів та забезпечення стабільності виробництва.

Спеціалізація має бути спрямована на оптимальне використання природних та економічних умов, щоб забезпечити найвищий рівень виробництва і ефективності. [47] Основні ідеї цього підходу можуть бути такими:

1. Вибір видів культур і тварин, які найкраще відповідають конкретним природно-кліматичним умовам регіону. Наприклад, вирощування культур, які вже природно адаптовані до клімату та ґрунтів даного регіону, може призвести до більшої врожайності і менших витрат на агротехнічні заходи.

2. Вирощування найбільш продуктивних сортів і гібридів рослин або використання найпродуктивніших порід тварин. Це може допомогти підвищити виробництво на одиницю площі або одну голову тварини, забезпечуючи вищу врожайність та продуктивність.

3. Орієнтація на високу рентабельність виробництва, що означає максимізацію прибутку від кожної одиниці витрат. Це може включати в себе оптимізацію витрат на гноєння, зрошення, використання добрив і інших агротехнічних заходів.

Враховуючи ці аспекти, спеціалізація в сільському господарстві може допомогти підвищити ефективність та прибутковість виробництва, що є важливим для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектора економіки.

Важливе значення має науково обґрунтоване розміщення галузей сільського господарства у спеціалізованих підприємствах. [8] Його підхід враховує різноманітні фактори, такі як природно-кліматичні умови, економічні закони та потреби ринку. До певної міри спеціалізація в сільському господарстві повинна базуватися на обґрунтованому плануванні та дослідженнях, щоб забезпечити оптимальний використання ресурсів та досягнення високої ефективності виробництва. Також, він зазначає, що сільське господарство, зазвичай, має обмежені площі для вирощування культур, що може ускладнювати повну вузьку спеціалізацію для багатьох підприємств. Тим не менше, певні галузі сільського господарства, такі як садівництво, плідівництво та овочівництво в закритому ґрунті, можуть бути

відмінами, оскільки вони дозволяють контролювати умови вирощування та досягати високої продуктивності.

Загалом, науково обґрунтована спеціалізація в сільському господарстві є важливим аспектом для досягнення ефективності та конкурентоспроможності у цій галузі, але вона повинна бути збалансованою та враховувати різноманітні фактори.

Зазначений підхід В. Г. Андрійчука [3], що полягає у визначенні двох-трьох провідних галузей виробництва на основі їхнього внеску у загальну структуру товарної продукції підприємства, є розумним. Він дозволяє підприємству визначити свій виробничий напрямок і зосередити зусилля на певних галузях, які мають потенціал для розвитку та прибутковості. Такий підхід може допомогти у встановленні пріоритетів і плануванні виробництва. Загалом, раціональне об'єднання різних видів продукції на сільськогосподарських підприємствах є важливим стратегічним рішенням, яке враховує різноманітні фактори, включаючи ринкові умови, ресурси та спеціалізаційні можливості.

Погляди Березівського П. С. та Михалюк Н. І. [6] на спеціалізацію сільського господарства підкреслюють її ефективність як форми організації виробництва. Вони вказують на те, що спеціалізація, яка передбачає концентрацію виробництва певних видів продукції на певних територіях або підприємствах, може призвести до поліпшення результатів господарської діяльності.

Основні ідеї цього підходу можуть бути такими:

- ефективне використання ресурсів, адже спеціалізація дозволяє підприємствам сконцентрувати свої ресурси (як трудові, так і матеріальні) на виробництві певної продукції, що може призвести до оптимізації витрат і підвищення продуктивності;
- забезпечення якості і конкурентоспроможності, адже спеціалізація може допомогти підприємствам розвинути експертизу та вміння в конкретній галузі, що сприяє покращенню якості продукції і збільшенню її

конкурентоспроможності на ринку;

- зменшення ризиків: концентрація на виробництві обмеженого набору продукції може допомогти зменшити ризики, пов'язані з коливаннями цін, погодними умовами та іншими факторами [22].

Загалом, спеціалізація в сільському господарстві може бути ефективним стратегічним рішенням для підприємств, якщо вона відповідає конкретним умовам та потребам ринку (рис. 1.1).

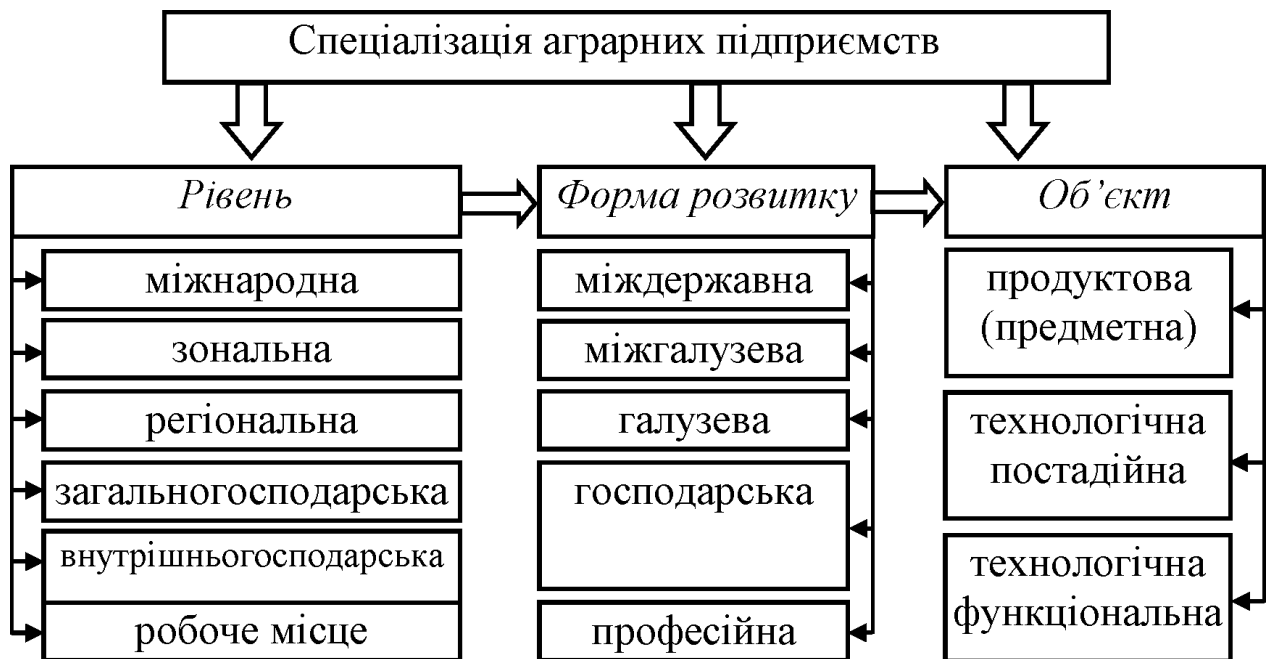

Рис. 1.1. Рівні та форми спеціалізації аграрних підприємств

Дійсно, спеціалізація сільського господарства є складною та багатоаспектною економічною категорією, і вона піддається впливу різних факторів, таких як економічні, соціальні, природні, технологічні та політичні. Динаміка спеціалізації може змінюватися від одного періоду до іншого в залежності від змін у цих факторах.

Моніторинг, як інструмент аналізу та контролю, може допомогти у кращому розумінні динаміки спеціалізації та виявленні її основних тенденцій. Він дозволяє відстежувати зміни в обсягах виробництва, структурі господарств, споживчому попиті, а також впливі зовнішніх чинників на

галузь. Це може бути корисним для прийняття ефективних управлінських рішень та розробки стратегій розвитку в сільському господарстві.

Застосування моніторингу може включати в себе збір та аналіз статистичних даних, опитування сільських господарств, дослідження ринків та інші методи дослідження. Це допомагає усвідомити реальну картину спеціалізації в сільському господарстві та реагувати на зміни вчасно і ефективно.

Відповідність господарської спеціалізації природному ландшафту та її важливість для сталого розвитку сільського господарства лежить в основі розуміння спеціалізації в аграрному секторі. Спеціалізація, яка враховує природні ресурси та умови на певній території, може бути ефективним способом раціоналізації виробництва і підвищення продуктивності. Також, вивчені позиції дослідників, які відзначають роль господарської спеціалізації та розміру сільських господарств в екосистемі, підкреслюють важливість гармонії між сільським господарством і природним середовищем. Такий підхід може допомогти у збереженні природної родючості ґрунтів та уникненні екологічних проблем [27].

Наслідки сучасних процесів розпродажу земель та необхідність земельного кадастру також актуалізують проблему економічної оцінки сільськогосподарських земель. Географи можуть внести вагому інформацію та аналіз у розробку таких кадастрових систем, що допоможе у правильному управлінні та розподілі земельних ресурсів для підтримки сталого розвитку сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки країни. Зважаючи на складність сучасних викликів у сільському господарстві та необхідність глибокого розуміння господарської спеціалізації та земельних питань, роль географів у цьому контексті може бути надзвичайно важливою.

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва є важливим аспектом сільського господарства та є результатом розвитку продуктивних сил і інфраструктури. Спеціалізація дозволяє господарствам ефективніше використовувати свої ресурси і концентруватися на виробництві тих видів

продукції, в яких вони мають конкурентні переваги. Спеціалізація в сільському господарстві може відбуватися на різних рівнях: від окремих культур або видів тварин до підприємств, які фокусуються на певних сільськогосподарських галузях. Важливо враховувати ринкові умови, споживчий попит і можливості транспорту для ефективного розташування спеціалізованих ферм і господарств [22].

При цьому спеціалізація може призводити до виробництва високоякісної продукції, економії витрат і збільшення конкурентоспроможності на ринку. Важливо також забезпечити рівновагу між рослинництвом і тваринництвом, щоб забезпечити стійкість господарств і зменшити ризики виробництва. Таким чином, спеціалізація є важливим стратегічним аспектом розвитку сільського господарства, і вона може бути вигідною, якщо правильно планувати і розташовувати виробництво на основі ринкових умов і інфраструктури.

Спеціалізація має бути добре обґрунтованою і відповідати ряду факторів, щоб бути успішною та прибутковою. Гармонізація спеціалізації зі стратегією і цілями підприємства є ключовою, оскільки це допомагає забезпечити, що спеціалізація буде сприяти досягненню поставлених завдань та підтримуватиме місію підприємства. Також важливо враховувати ринкові умови та попередні угоди, оскільки це впливає на вибір виробничого напрямку і продаж продукції. Природно-кліматичні умови і ресурси регіону також мають велике значення. Спеціалізація повинна бути адаптованою до цих умов, щоб максимізувати врожайність і продуктивність [8].

Забезпечення економічних переваг та зниження ризику також є важливими аспектами. Це може включати в себе розумний вибір технологій, диверсифікацію ризиків та ефективне управління ресурсами. Зважаючи на всі ці аспекти при прийнятті рішень щодо спеціалізації, сільськогосподарські підприємства можуть досягти більшого успіху і стати більш стійкими у сучасних умовах господарювання.

Спеціалізація є ефективним засобом підвищення

конкурентоспроможності і ефективності сільськогосподарських підприємств. Спеціалізація дозволяє підприємствам зосередитися на виробництві обраних видів продукції та виробничих процесах, де вони можуть мати конкурентні переваги.

Основні переваги спеціалізації включають в себе:

1. Збільшення продуктивності: Спеціалізовані підприємства можуть вдосконалювати свої процеси та технології для досягнення вищої продуктивності в своїй сфері діяльності.
2. Зниження витрат: Спеціалізовані підприємства можуть досягати економії масштабу і знижувати витрати на виробництво через оптимізацію процесів.
3. Підвищення якості: Зосередження на конкретному виді продукції дозволяє підприємствам докладати більше зусиль до контролю якості та вдосконалення продукції.
4. Ефективність в маркетингу та реалізації: Спеціалізовані підприємства можуть легше визначити свою цільову аудиторію та розробляти маркетингові стратегії для залучення клієнтів.
5. Конкурентна перевага: Зосередження на конкретному виді продукції може допомогти підприємствам стати лідерами у своєму сегменті ринку.
6. Фокус на інноваціях: Спеціалізовані підприємства можуть активно вкладати в дослідження та розробки в своїй галузі, що сприяє інноваціям і вдосконаленню [22].

Звісно, спеціалізація має бути обдуманого та гармонізованою з ринковими умовами та цілями підприємства, а також з урахуванням природно-кліматичних умов регіону. Успішна спеціалізація може підвищити конкурентоспроможність та прибутковість сільськогосподарських підприємств і сприяти розвитку аграрної галузі в цілому.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ТОВАРНІЙ ТА ВИРОБНИЧІЙ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ДП «УМАНЬ-АГРО»

2.1. Тенденції змін у виробництві сільськогосподарської продукції у ДП «Умань-Агро»

Дочірнє підприємство (ДП) «Умань-Агро» провадить господарську діяльність на території сіл Гереженівка, Томашівка, Максимівка, Ропотуха, Собківка та Синиця Уманського району Черкаської області. Це одне з найбільших сільськогосподарських підприємств не лише в Уманському районі та Черкаській області, але й в Україні зі стійкою діловою репутацією та позитивно динаміко розвитку – табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Показники розвитку ДП «Умань-Агро»

Показник	2019	2020	2021	2021 у % до 2019
Площа с.-г. угідь, га	6720	6780	6934	103,2
у т.ч. рілля, га	6720	6780	6934	103,2
Середньорічна первісна вартість основних засобів, тис. грн.	114083,5	115451	114832	100,7
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	1697,8	1702,9	1656,1	97,5
Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн.	172452	171884	195459,5	113,3
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	2566,4	2535,3	2819,0	109,8
Дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	226 908	245 780	249 167	109,8
Чистий прибуток, тис. грн.	12 119	13 314	34 559	285,2

Як свідчать дані табл. 2.1 площа ріллі в обробітку ДП «Умань-Агро» постійно зростає – із 6720 га у 2019 р. до 6934 га у 2021 р., або на 3,2%. Підприємство має в своєму розпорядженні сучасну іноземну техніку, застосовує передові технології вирощування сільськогосподарських культур і

розведення тварин. Капіталозабезпеченість підприємства в 2019-2021 рр. становить близько 1,7 млн. грн. основних засобів на 100 га сільськогосподарських угідь. Впродовж досліджуваного періоду спотерігається позитивна динаміка доходу (виручки) від реалізації продукції, розмір якого збільшився із 226,9 млн. грн. до 249,2 млн. грн., або на 9,8%, а сума чистого прибутку при цьому зросла із 12,1 млн. до 34,6 млн. грн., або майже у 2,9 рази.

Організація виробничого процесу в сільському господарстві зазвичай передбачає комбінування виробництва різних видів продукції на підприємстві. Це дозволяє розширити асортимент продукції, зменшити ризики, пов'язані з коливаннями цін і попиту на ринку, а також оптимізувати використання ресурсів та просторової інфраструктури підприємства.

Спеціалізація дає уявлення про виробництво усіх видів продукції, тому до її аналізу слід підходити комплексно, використовуючи показники, які характеризують як рівень виробництва окремих видів продукції, так і галузі в цілому.

Галузеву структуру виробництва в підприємстві слід розглядати як економічну категорію, що характеризує співвідношення обсягів виробництва певних видів продукції, кількісні та якісні параметри розміщення та взаємозв'язок між окремими галузями й підгалузями, які в сукупності формують систему сільськогосподарського виробництва підприємства.

Сільське господарство включає багато галузей, з яких основними є рослинництво і тваринництво. При здійсненні процесу спеціалізації у господарствах виділяють основні товарні культури або галузі при одночасному розвитку інших галузей чи культур, тому можна визнати, що її зміст зводиться до поділу праці між окремими виробничими організаційними структурами. Обсяги виробництва конкретних видів рослинницької продукції залежать від розмірів та структури посівних площ, динаміку зміни яких за окремими культурами в ДП «Умань-Агро» представлено в табл. 2.2 та рис. 2.1.

Таблиця 2.2

**Склад та структура посівних площ сільськогосподарських культур у ДП
«Умань-Агро»**

Культура	2019		2020		2021	
	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %
Зернові та зернобобові	3 577	53,2	4157	61,3	4 266,9	61,5
у тому числі:						
пшениця озима	770	11,5	822	12,1	807,3	11,6
ячмінь ярий	239	3,6	-	-	-	-
кукурудза на зерно	1 541	22,9	2886	42,6	3 459,6	49,9
сорго	580	8,6	449	6,6	-	-
нут	349	5,2	-	-	-	-
сочевиця	99	1,5	-	-	-	-
Соя	337	5,0	554	8,2	10,6	0,2
Гірчиця	951	14,1	-	-	-	-
Ріпак озимий	204	3,0	328	4,8	126,4	1,8
Соняшник	1 192	17,7	1326	19,6	1 738,0	25,1
Кормові	459	6,8	415	6,1	791,8	11,4
Всього посівів	6 720	100,0	6780	100,0	6 934	100,0

Аналіз складу та структури посівних площ сільськогосподарських культур у ДП «Умань-Агро» (табл. 2.2. та рис. 2.1) свідчить про те, що в період 2019-2021 рр. відбулось зменшення набору сільськогосподарських культур, що вирощувались у підприємстві. Так, у 2019 р. у підприємстві вирощувались: озима пшениця, ярий ячмінь, кукурудза, сорго, нут, сочевиця, соя, гірчиця, ріпак, соняшник та кормові культури. В подальші роки у підприємстві зростає площа та частка у структурі посівних площ лише озимої пшениці, кукурудзи на зерно, соняшнику та кормових культур. У той же час, суттєво зменшились за досліджуваний період площі сої та ріпаку, а від вирощування решти культур підприємство відмовилось.

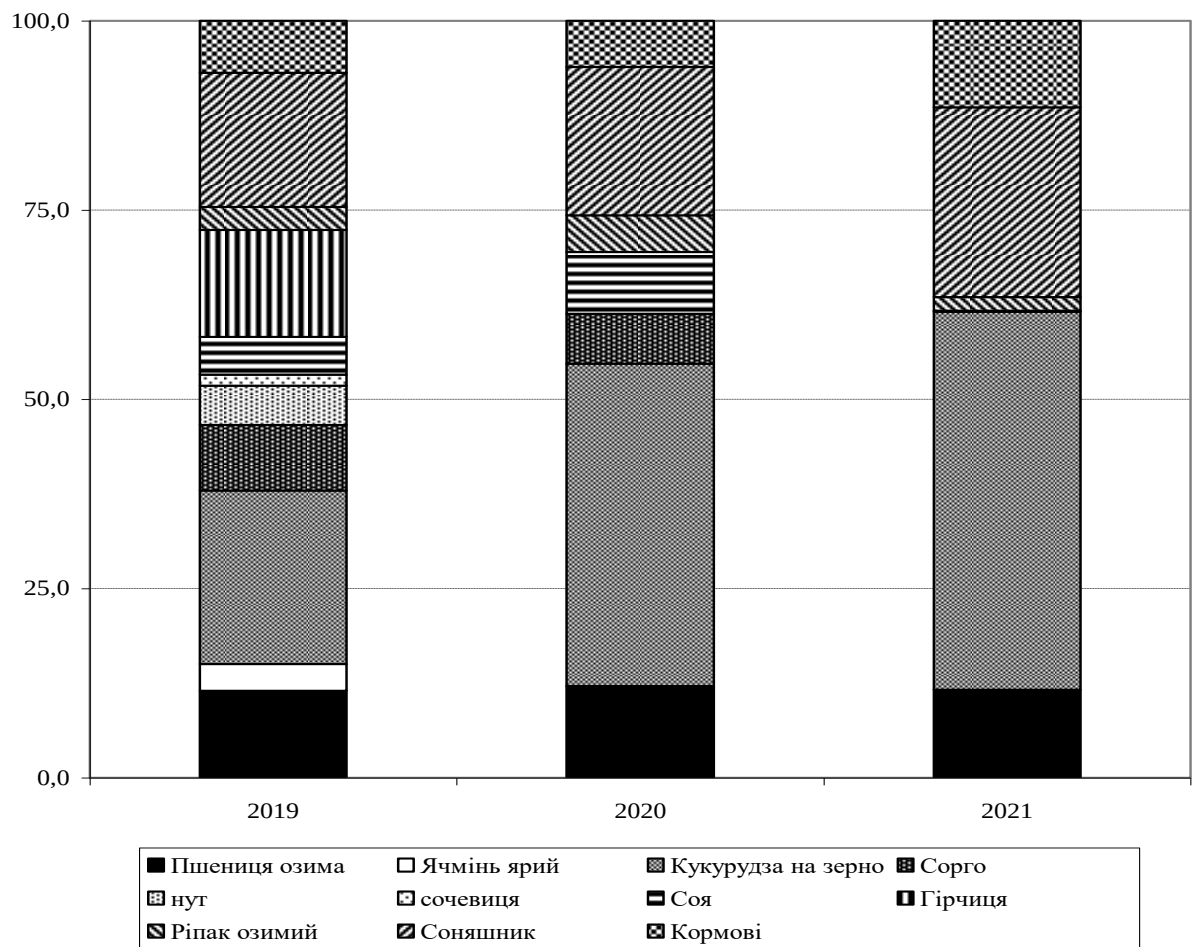

Рис. 2.1. Структура посівних площ чільськогосподарських культур у ДП «Умань-Агро», %

Щодо галузі тваринництва, то у ДП «Умань-Агро» вона представлена підгалуззями молочного та м'ясного скотарства – табл. 2.3.

Як свідчать дані табл. 2.3 у ДП «Умань-Агро» спостерігається тенденція до скорочення поголів'я корів та великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі. Так, поголів'я корів зменшилось із 824 гол. у 2019 р. до 606 гол. у 2021 р., або на 26,5%, а поголів'я великої рогатої худоби – із 915 гол. до 586 гол., або на 36%. У той же час, валове виробництво продукції скотарства зменшилось меншими темпами – валовий надій молока скоротився на 16,7%, а виробництво живої маси – на 13,1%. Це свідчить про те, що у підприємстві, прагнучи підвищити ефективність скотарства скорочення поголів'я відбувалось за рахунок вибраковки найменш продуктивної худоби. Таким

чином, продуктивність худоби за аналізований період суттєво підвищилась - середньорічний надій молока на 1 корову зріс із 7348 кг до 8320 кг, або на 13,2%, а середньодобовий приріст 1 голови великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі збільшився із 594 г до 806 г, або на 35,8%.

Таблиця 2.3

**Показники розвитку виробництва тваринницької продукції у ДП
«Умань-Агро»**

Показник	2019	2020	2021	2021 у % до 2019
Корови, гол.	824	702	606	73,5
ВРХ, гол.	915	668	586	64,0
Валовий надій молока, ц	60550	57276	50418	83,3
Валовий приріст живої маси, ц	1984	1474	1725	86,9
Середньорічний надій молока на 1 корову, кг	7348,3	8159,0	8319,8	113,2
Середньодобовий приріст 1 головы ВРХ, г	594	605	806	135,8
на 100 га с.-г. угідь				
Корови, гол.	12,3	10,4	8,7	71,3
ВРХ, гол.	13,6	9,9	8,5	62,1
Надій молока, ц	901,1	844,8	727,1	80,7
Приріст живої маси, ц	29,5	21,7	24,9	84,3

Одним з основних чинників, що мають вплив на галузеву структуру, є економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції. Економічна ефективність виробництва виступає своєрідним індикатором, за допомогою якого підприємства орієнтуються у виборі виробничих ресурсів, визначають резерви виробництва, аналізують роботу виробничих підрозділів та планують стратегічний напрям роботи підприємства в майбутньому. Економічну ефективність сільськогосподарського виробництва розглядають як досягнення найкращих результатів у одержанні певної кількості продукції з 1 га площі чи від однієї голови худоби при найменших затратах.

Показники економічної ефективності виробництва основних видів рослинницької та тваринницької продукції у ДП «Умань-Агро» наведено у табл. 2.4. та 2.5. відповідно.

Таблиця 2.4

Показники економічної ефективності виробництва основних сільськогосподарських культур у ДП «Умань-Агро»

Показник	Пшениця озима			Кукурудза на зерно			Соняшник		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Урожайність, ц/га	73,7	52,9	64,1	93,1	43,0	115,6	32,4	28,0	43,2
Виробничі витрати на 1 га, грн.	23954,73	22881,21	28682,50	21339,27	17127,41	19479,39	22775,08	22350,98	24786,87
Повна собівартість 1 ц, грн.	315,58	338,61	376,58	274,61	376,93	323,24	742,29	727,18	719,35
Ціна реалізації 1 ц, грн.	393,86	365,69	476,38	326,91	542,37	395,29	925,22	887,01	1091,10
Прибуток на 1 ц, грн.	78,28	27,08	99,80	52,30	165,45	72,05	182,93	159,84	371,75
Прибуток на 1 га, грн.	3726,64	1925,04	5021,68	5462,42	4915,02	9857,84	1930,56	3351,19	11621,98
Рівень рентабельності, %	24,8	8,0	26,5	19,0	43,9	22,3	24,6	22,0	51,7

Таблиця 2.5

**Показники економічної ефективності виробництва продукції скотарства
у ДП «Умань-Агро»**

Показник	2019	2020	2021	2021 у % до 2019
Молоко				
Середньорічний надій молока на 1 корову, кг	7348,3	8159,0	8319,8	113,2
Виробничі витрати на 1 гол., грн.	62218,45	60877,49	65828,38	105,8
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	846,71	746,14	791,23	93,4
Повна собівартість 1 ц, грн.	759,41	745,00	849,77	111,9
Ціна реалізації 1 ц, грн.	847,43	904,51	996,84	117,6
Прибуток на 1 ц, грн.	88,03	159,51	147,07	167,1
Прибуток на 1 гол., грн.	6067,96	12266,38	11615,51	191,4
Рівень рентабельності, %	11,6	21,4	17,3	5,7
Жива маса ВРХ				
Середньодобовий приріст 1 голови, г	594	605	806	135,8
Виробничі витрати на 1 гол., грн.	22120,22	18541,92	21774,74	98,4
Виробнича собівартість 1 ц приросту живої маси, грн.	10201,61	8402,99	7397,10	72,5
Повна собівартість 1 ц живої маси, грн.	2653,64	2071,67	2819,51	106,3
Ціна реалізації 1 ц живої маси, грн.	2848,10	1892,49	3062,40	107,5
Прибуток на 1 ц, грн.	194,46	-179,18	242,88	124,9
Прибуток (збиток) на 1 гол., грн.	429,51	-950,60	989,76	230,4
Рівень рентабельності (збитковості), %	7,3	-8,6	8,6	1,3

Дані табл. 2.4 та 2.5 свідчать про те, що завдяки впровадженню інноваційних технологій, вкладанню інвестиційних коштів у господарський процес, у ДП «Умань-Агро» спостерігається збільшення економічної ефективності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Проте нарощування ефективності виробництва продукції в підприємстві відбувається в основному за рахунок продукції галузі рослинництва, а саме енергомістких культур, таких як кукурудза на зерно та соняшник, що зумовлено ринковою привабливістю та високим рівнем прибутковості даних культур. Втім збільшення посівних площ цих культур вище науково обґрунтованої норми призводить до порушення сівозміни і, як наслідок, високого ризику зниження родючості ґрунтів. Щодо галузі скотарства то у ДП «Умань-Агро» як молочний так і м'ясний його напрями впродовж досліджуваного періоду характеризувались нарощуванням прибутковості, при цьому рентабельність виробництва молока зростала швидшими темпами і у 2021 р. становила 17,3% проти 8,6% у м'ясному скотарстві. Однак, за досягнутим рівнем дані галузі суттєво поступаються рентабельності основних видів рослинницької продукції.

Варто зазначити, що економічна ефективність виробництва виступає своєрідним індикатором, за допомогою якого підприємства орієнтуються у виборі виробничих ресурсів, визначають резерви виробництва, аналізують роботу виробничих підрозділів та планують стратегічний напрям роботи підприємства в майбутньому.

В умовах обмеженості матеріально-технічних та фінансових ресурсів формування галузевої структури здійснюється шляхом скорочення низькорентабельних галузей та перерозподілу вивільнених в такий спосіб ресурсів. Таким чином, підприємство спрямовує свій ресурсний потенціал на розвиток і вдосконалення більш прибуткових видів продукції та виготовлення конкурентоспроможних товарів. Зрушення у структурі витрат, здійснених на виробництво основних видів сільськогосподарської продукції у ДП «Умань-Агро» наведено у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

**Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції
у ДП «Умань-Агро»**

Галузь, продукція	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021+,- до 2019
Продукція рослинництва	66,8	72,4	71,5	4,7
у тому числі: зерно	33,8	41,6	42,0	8,2
з них: пшениця озима	10,2	9,1	10,0	-0,2
кукурудза	13,8	28,6	32,0	18,2
соя	2,5	5,4	0,1	-2,4
соняшник	12,5	15,3	21,0	8,5
ріпак	2,4	4,4	1,5	-0,9
інша продукція рослинництва	30,5	5,8	7,0	-23,5
Продукція тваринництва	33,2	27,6	28,5	-4,7
у тому числі: жива маса ВРХ	9,3	5,8	6,9	-2,4
молоко	23,6	19,9	21,5	-2,1
інша продукція тваринництва	0,3	2,0	0,0	-0,3
Разом	100,0	100,0	100,0	0,0

Дані табл. 2.6 свідчать про те, що у складі витрат ДП «Умань-Агро» за період 2019-2021 рр. зросла лише частка витрат понесених на виробництво кукурудзи на зерно – на 18,2 в.п. та на виробництво соняшнику – 8,5 в.п. Частка інших видів продукції у загальній сумі витрат підприємства відповідно скоротилась.

Таким чином, в період 2019-2021 рр. ДП «Умань-Агро» переорієнтувалось на виробництво найбільш прибуткових видів продукції – кукурудзи на зерно та соняшнику, а в галузі тваринництва традиційно домінуючі позиції посідає молочне скотарство. Звичайно соняшник, зерно кукурудзи і молочне скотарство дають найбільший економічний ефект, але існують ризики, що виснаження ґрунтів згодом призведе до зменшення урожайності та зниженню рівня доходів.

2.2. Трансформація галузевої структури ДП «Умань-Агро»

Галузева структура сільськогосподарських підприємств є складним і багатоплановим явищем. Формування і зміна галузевої структури як закономірний процес розвитку суспільного поділу праці визначаються сукупністю дії найрізноманітніших факторів, а також особливостями економічної системи виробництва.

Спеціалізація є ефективною формою організації сільського господарства, яка дає можливість зосередити виробництво певних видів продукції на окремих територіях та підприємствах і одержати кращі результати господарської діяльності. Напрямок спеціалізації в сучасних аграрних підприємствах не є постійним, він змінюється під впливом ринкових чинників та заходами, що здійснюються в межах проведення аграрних трансформацій. Найточніше рівень спеціалізації характеризує питома вага галузей в структурі товарної продукції. Вона дозволяє виявити ті види продукції, з якими підприємство, район чи область вступає в суспільний поділ праці.

Залежно від економічної ролі, яку підприємства відіграють у процесі виробництва, галузі поділяють на головні, додаткові й підсобні. До головних (їх ще називають галузями спеціалізації) відносять галузі, які займають у структурі товарної продукції підприємства 20% і більше. Саме головні галузі формують виробничий напрям спеціалізації підприємства. Раціональне поєднання галузей у сільськогосподарських підприємствах, вимагає правильного балансу між головними, додатковими і підсобними галузями з урахуванням різних чинників, таких як ґрунтово-кліматичні умови, ресурси, робоча сила та ринкова кон'юнктура. Ефективне управління цим процесом важливо для досягнення високої ефективності і прибутковості сільськогосподарського підприємства. Для визначення виробничого напрямку спеціалізації у ДП «Умань-Агро» проаналізуємо динаміку вартості та структури товарної продукції – табл. 2.7 та рис. 2.2.

Таблиця 2.7

Динаміка вартості та структури товарної продукції у ДП «Умань-Агро»

Галузь, продукція	Доход (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.			Питома вага у складі доходу (виручки) від реалізації продукції, %		
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Продукція рослинництва	161675	183698	189788	75,0	76,1	77,5
зерно	122050	131022	75 094	56,6	54,2	30,7
соя	2 336	13 620	1 459	1,1	5,6	0,6
соняшник	11 643	24 651	110295	5,4	10,2	45,0
ріпак	10 125	12 582	2 596	4,7	5,2	1,1
насіння гірчиці	14 952			6,9	0,0	0,0
інша продукція рослинництва	569	1 823	344	0,3	0,8	0,1
Продукція тваринництва	53 955	57 824	55 066	25,0	23,9	22,5
жива маса ВРХ	5 756	6 707	7 313	2,7	2,8	3,0
молоко	48 135	48 830	47 709	22,3	20,2	19,5
інша продукція тваринництва	64	2 287	44	0,0	0,9	0,0
Разом	215630	241522	244854	100,0	100,0	100,0

Аналіз даних табл. 2.7 та рис. 2.2 свідчить те, що у період 2019-2021 рр. відбулась зміна виробничого напрямку спеціалізації у ДП «Умань-Агро». Так, у 2019 р. у структурі товарної продукції підприємства найбільшу питому вагу займали зерно – 56,6% та молоко – 22,3%, тобто виробничий напрям можна визначити як зерно-молочний. Натомість, у 2021 р. головними галузями у підприємстві стали соняшник – 45,0% та зерно – частка якого зменшилась до 30,7%, в той час як молоко перемістилось до допоміжних галузей, хоча його частка у структурі товарної продукції все ще доволі висока – 19,5%. Таким чином, виробничий напрям у ДП «Умань-Агро» у 2021 р. можна визначити як соняшниково-зерновий.

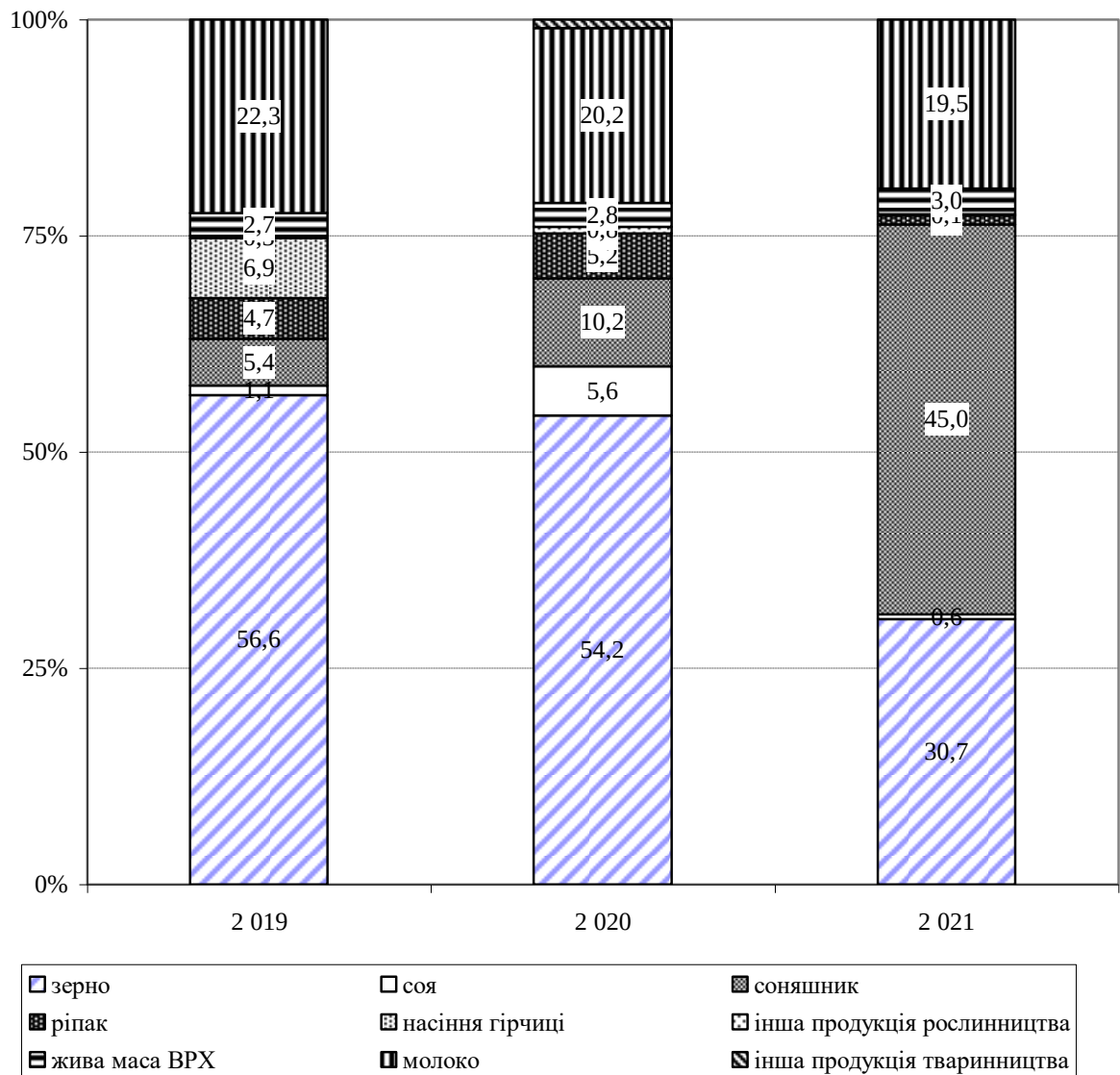

Рис. 2.2. Структура товарної продукції у ДП «Умань-Агро», %

Поєднання або склад галузей характеризує якісну сторону процесу спеціалізації, а кількісну – співвідношення розмірів поєднаних галузей, пропорції між ними.

Для кількісної оцінки рівня спеціалізації можливе застосування методів математичної статистики для аналізу агроекономічних даних, що дозволяє контролювати рівномірність агроекономічних процесів. Поєднання статистичних методів, наприклад використання кумулятивних частот та графічного представлення класифікаційних груп, надано в методі кривих Лоренца. Криві Лоренца, або криві концентрації чи диференціації – це один

із різновидів кумулятивних діаграм, основною метою побудови яких є графічне відображення ступеня рівномірності розподілу одиниць сукупності між різними значеннями досліджуваної ознаки. Сутність побудови кривої Лоренца полягає в тому, що при рівномірному розподілі одиниць сукупності за значеннями групувальної ознаки крива, побудована на основі кумулятивних значень цієї ознаки, має збігатися з діагоналлю квадрата, яка відіграє роль рівномірного розподілу. За нерівномірного розподілу крива Лоренца стає більш опуклою. Вона тим більш опукла, чим більш нерівномірно розподілені одиниці сукупності між значеннями групувальної ознаки. Криві Лоренца, побудовані за висхідними кумулятивними частками окремих галузей у структурі товарної продукції ДП «Умань-Агро» наведено на рис. 2.3.

Аналіз кривих Лоренца (рис. 2.3), побудованих за висхідними кумулятивними частками окремих галузей у структурі товарної продукції ДП «Умань-Агро», свідчить про те що у 2021 р. крива Лоренца має більш значну опуклість відносно кривих 2019 та 2020 р., що свідчить про збільшення рівня спеціалізації ДП «Умань-Агро».

Рівень спеціалізації є більш складним і комплексним показником, який дозволяє враховувати рівень розвитку не лише головної галузі, але й додаткових галузей у структурі товарної продукції сільськогосподарського підприємства. Це дає більш повну картину про рівень спеціалізації та диверсифікації діяльності господарства. Для оцінки рівня спеціалізації розраховують коефіцієнт спеціалізації:

$$Kc = \frac{100}{\sum ym(2i-1)}$$

де: Kc – коефіцієнт спеціалізації,

ym – питомі ваги окремих видів продукції,

i – порядковий номер продукції.

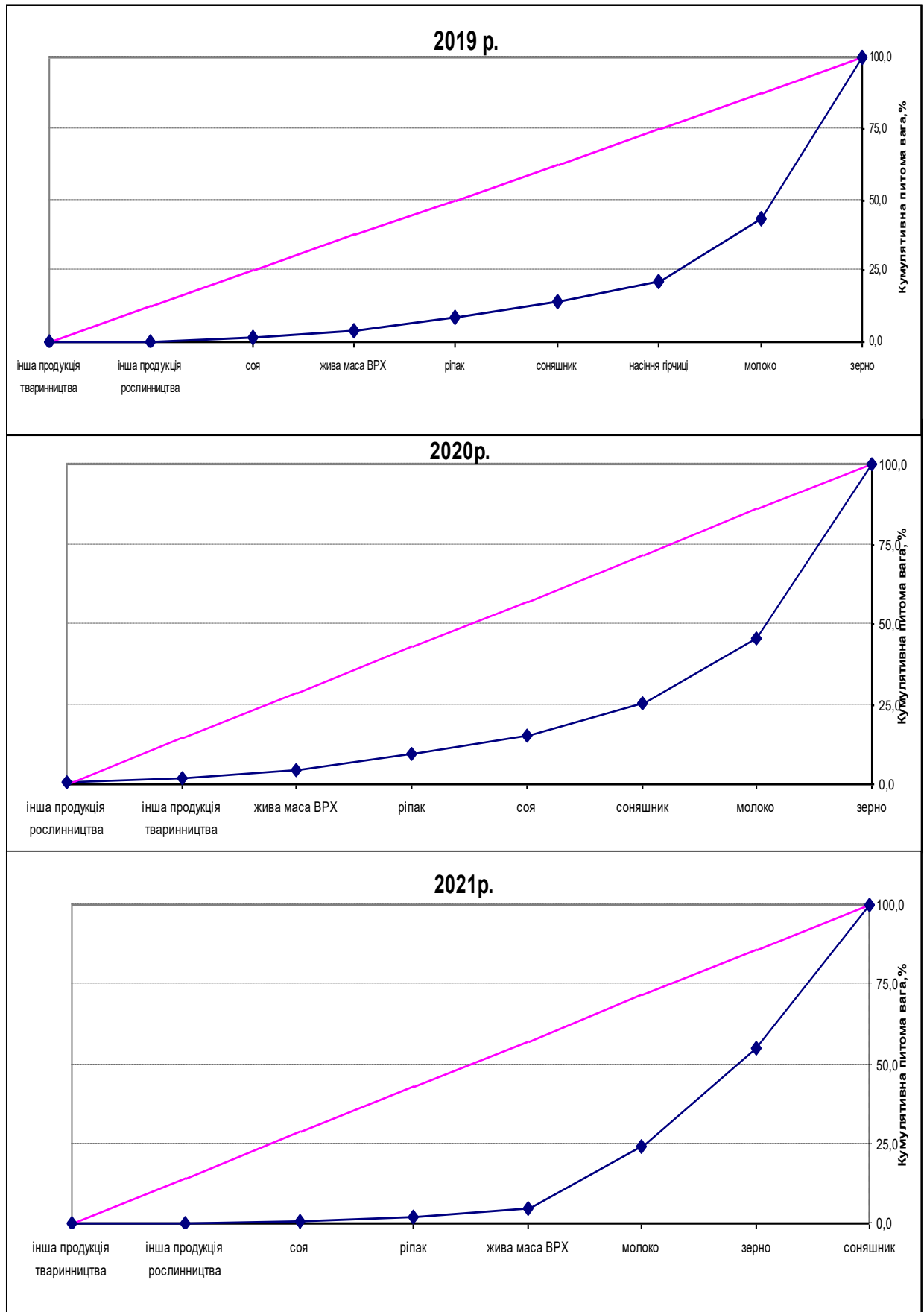

Рис. 2.3. Криві Лоренца, побудовані за висхідними частками у структурі товарної продукції ДП «Умань-Агро», %

Чим вищим значення даного показника, тим більшою є спеціалізація діяльності господарства, і навпаки. Так, наближення середньозваженого показника до 1 свідчить про вищий рівень розвитку товарного виробництва і, зазвичай, про більшу спеціалізацію підприємства у виробництві певного виду продукції або галузі. Чим ближчий цей показник до 1, тим більша частка вартості продукції припадає на головну галузь або вид продукції, яка визначає спеціалізацію підприємства.

Значення K_c (середньозважений показник рівня розвитку товарного виробництва) вказують на рівень спеціалізації господарства:

1. Значення K_c від 0 до 0,20 свідчить про низький рівень спеціалізації. У цьому випадку, господарство виробляє широкий спектр різних видів продукції або жодного виду продукції не переважає, і ресурси розподілені досить рівномірно між різними галузями.

2. Значення K_c від 0,21 до 0,40 вказує на середній рівень спеціалізації. У цьому випадку, господарство може мати певну спеціалізацію в одній або декількох галузях, але виробництво інших продуктів також присутнє.

3. Значення K_c від 0,41 до 0,60 свідчить про високий рівень спеціалізації. Господарство спеціалізується на виробництві певного виду продукції або декількох галузях, і ця продукція переважає над іншими видами продукції.

4. Значення K_c від 0,61 і більше вказують на поглиблену спеціалізацію господарства. Господарство спеціалізується на виробництві обмеженого виду продукції або дуже вузьких галузях, і ця продукція є основною складовою його діяльності.

Для аналізу динаміки коефіцієнта спеціалізації ДП «Умань-Агро» проаналізуємо дані рис. 2.4.

Дані рис. 2.4 свідчать про те що, у період 2019-2021 рр. виходячи із того, що значення коефіцієнта спеціалізації перебувало у межах 0,21 до 0,40 ДП «Умань-Агро» мало середній рівень спеціалізації.

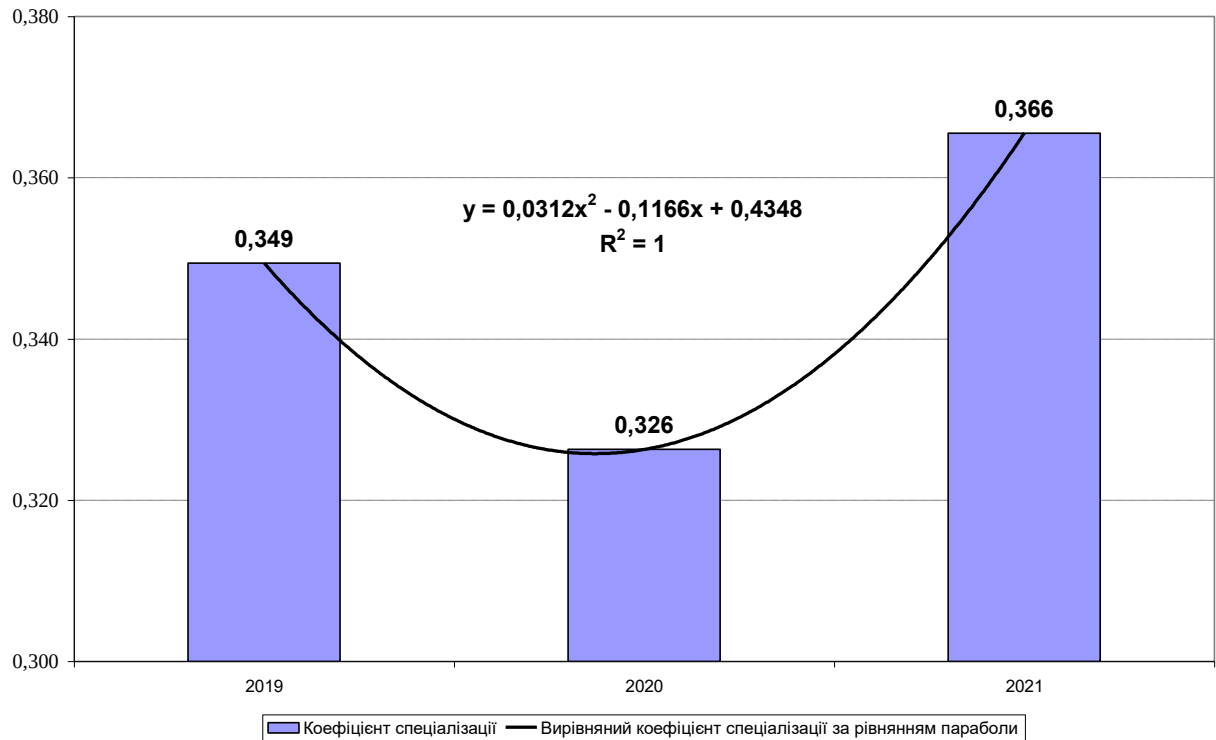

Рис. 2.4. Динаміка коефіцієнта спеціалізації ДП «Умань-Агро»

Однак, зважаючи на те, що значення коефіцієнта у ДП «Умань-Агро» зросло із 0,349 до 0,366 це підтверджує висновок про поглиблення рівня спеціалізації у ДП «Умань-Агро» в період 2019-2021 рр.

Цей показник допомагає оцінити рівень спеціалізації господарства і може бути корисним для стратегічного планування та прийняття управлінських рішень.

2.3. Оцінка ефективності структурних зрушень у спеціалізації ДП «Умань-Агро»

Галузева структура справляє визначальний вплив на формування фінансових результатів. Спеціалізація характеризує виробничий напрям, причому з позиції якісної характеристики основних, додаткових та

допоміжних галузей і оптимального співвідношення між ними. Завдяки поглибленню спеціалізації підприємства на виробництві певного виду продукції знижується собівартість і поліпшується її якість. Тому від раціонального поєднання галузей в сільськогосподарському підприємстві значною мірою залежать результати його виробничої діяльності.

Рівень економічної ефективності діяльності підприємства залежить від багатьох чинників і умов. При цьому саме галузева структура справляє визначальний вплив на формування фінансових результатів ДП «Умань-Агро» (рис. 2.5). Найважливішим показником економічної ефективності діяльності підприємства є отримана маса прибутку. Його формують сума грошових надходжень, одержана підприємством від продажу сільськогосподарської продукції, та затрати, пов'язані з його виробництвом і реалізацією. Виторг від реалізації залежить від обсягів товарної продукції та ціни на неї, ціна ж значною мірою – від попиту і пропозиції на кожний окремий вид продукції, що виробляє підприємство, її якості, каналів реалізації, строків реалізації та ін.

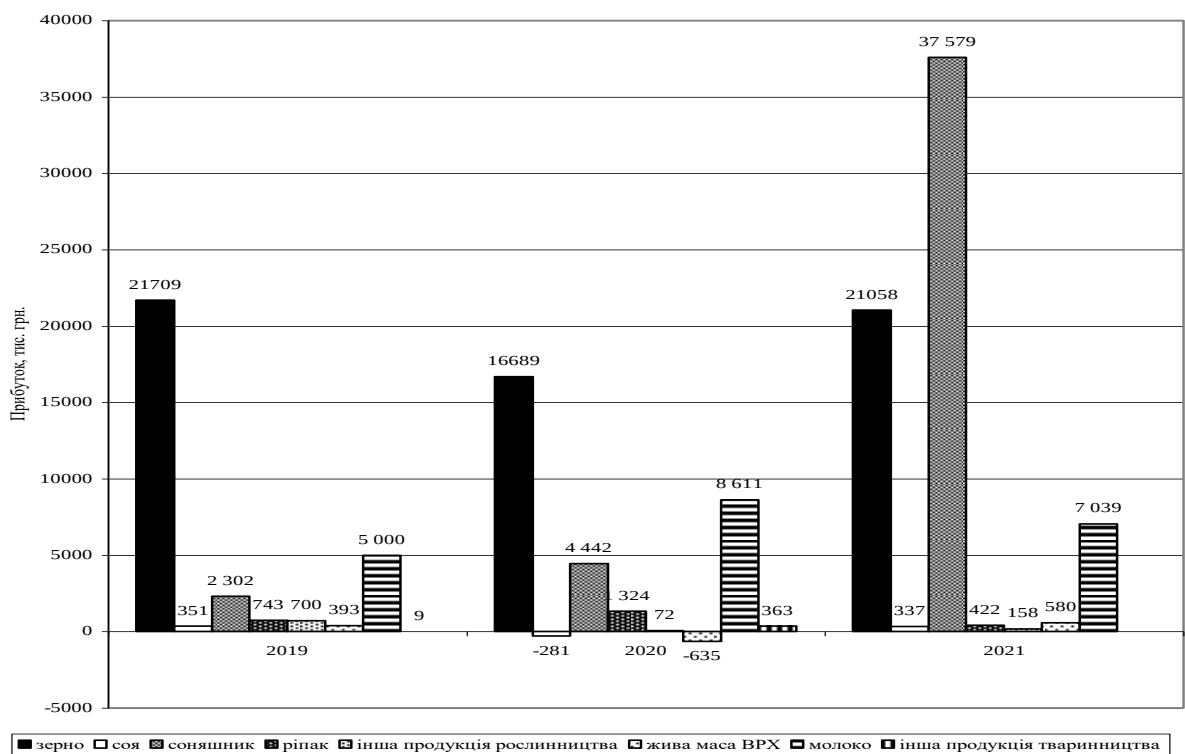

Рис. 2.5. Сума прибутку (збитку) від реалізації сільськогосподарської продукції у ДП «Умань-Агро», тис. грн.

Аналіз даних рис. 2.5 свідчить про те, що зміна виробничого напрямку та рівня спеціалізації ДП «Умань-Агро» у період 2019-2021 рр. безпосередньо позначилась на джерелах формування прибутку підприємства. Так, у 2019 р. найбільшу суму прибутку підприємство отримало від реалізації зерна – 21709 тис. грн. та молока – 5000 тис. грн., в той час як від реалізації соняшнику було одержано лише 2302 тис. грн. Натомість у 2021 р. основну масу прибутку було одержано вже від реалізації соняшнику – 37579 тис. грн., від реалізації зерна – 21058 тис. грн. та 7039 тис. грн. від реалізації молока. Таким чином, найбільш прибутковими культурами ДП «Умань-Агро» у період 2019-2021 рр. визначено соняшник та зернові, в галузі тваринництва – молочне скотарство. Так соняшник, зернові і молочне скотарство дають найбільший економічний ефект, але згодом існує ризик виснаження ґрунтів та зменшення урожайності і зниження рівня доходів

Критерії та система показників ефективності спеціалізації грають важливу роль у процесі прийняття рішень та стратегічного планування. Економічну ефективність спеціалізації характеризує система показників: обсяг виробництва валової продукції в натуральному і ціновому виразі в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, на 1000 гривень основних і обігових фондів, на 1000 гривень виробничих затрат, на 1 працівника сільського господарства, на 1 люд- год робочого часу; кількість товарної продукції, як за обсягом, так і в розрахунку на одиницю площі, на 1 грн основних і обігових фондів, на 1 робітника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві; рівень продуктивності праці; собівартість одиниці продукції; маса прибутку.

В цілому ці показники дають точну оцінку використання землі, виробничих фондів і робочої сили, рівень інтенсивності і економічної ефективності варіантів розміщення і спеціалізації сільського господарства. Для оцінки економічної ефективності спеціалізації ДП «Умань-Агро» проаналізуємо показники табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Показники ефективності спеціалізації ДП «Умань-Агро»

Показник	2019	2020	2021	2021 у % до 2019
Одержано на 100 га с.-г. угідь , тис. грн.: доходу (виручки) від реалізації продукції	3376,9	3625,3	3593,6	106,4
чистого прибутку	180,4	196,4	498,4	276,4
Капіталовіддача, грн.	1,99	2,13	2,17	109,1
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	1,316	1,430	1,275	96,9
Рівень рентабельності, %	6,4	6,2	19,2	+12,8
Норма прибутку, %	4,2	4,6	11,1	+5,9

Аналіз даних табл. 2.8 вказує на те, що зміна виробничого напрямку ДП «Умань-Агро» із зерно-молочного на соняшnikово-зерновий та поглиблення рівня спеціалізації підприємства позитивно позначилось на показниках економічної ефективності діяльності підприємства. За досліджуваний період зросли дохід та чистий прибуток з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь – з 3376,9 тис. грн до 3593,6 тис. грн та з 180,4 тис. грн. до 498,4 тис. грн. відповідно. Підвищилась ефективність використання основних засобів – капіталовіддача збільшилась із 1,99 грн. до 2,17 грн. Рівень рентабельності підприємства зріс із 6,4% до 19,2%, а норма прибутку – із 4,2% до 11,1%. Це свідчить про те, що вузькоспеціалізоване підприємство, де одна або дві галузі мають найбільшу питому частку в структурі товарної продукції, можуть бути ефективними, оскільки спеціалізація може дозволити досягнути вищої продуктивності та ефективності у виробництві цих конкретних продуктів.

Прийняття раціональної галузевої структури виробництва сільськогосподарського підприємства є одним із найменш затратних способів підвищення його ефективності. Для виживання в сучасних ринкових умовах господарювання сільськогосподарським підприємствам необхідно використовувати всі можливості для підвищення ефективності виробництва, тому потрібна критична переоцінка сформованої галузевої структури сільського господарства з метою її пристосованості до сучасної господарської ситуації країни. Разом з тим, слід зберегти переваги спеціалізації, прибутковості, соціальну направленість, екологічну безпеку, родючість ґрунтів.

Розвиток спеціалізації в сільськогосподарських підприємствах дійсно є важливою тенденцією, і існують дві основні стратегії спеціалізації: широка спеціалізація, коли господарство виробляє кілька видів товарної продукції одночасно, і глибока спеціалізація, коли підприємство спеціалізується на виробництві одного виду продукції.

Кожен з цих підходів має свої переваги і недоліки. Широка спеціалізація може зменшити ризик фінансових втрат, оскільки різні галузі можуть взаємно компенсувати зниження виробництва в одній з них під впливом зовнішніх чинників, таких як погода або цінова кон'юнктура. З іншого боку, широка спеціалізація може призвести до меншої ефективності, оскільки ресурси розподіляються між різними галузями і можуть бути менш ефективно використані.

Глибока спеціалізація може дозволити господарству стати експертом у виробництві конкретного продукту і досягти високої ефективності в цій галузі. Проте це також може збільшити ризик фінансових втрат, якщо цінова кон'юнктура для цього продукту погіршується або виробництво стикається з іншими проблемами.

Проте важливо також враховувати ризики, пов'язані з вузькою спеціалізацією, оскільки вона може зробити підприємство вразливим до змін в ринкових умовах або збільшити ризик фінансових втрат у випадку проблем

у цій конкретній галузі. Диверсифікація діяльності може служити засобом зменшення цих ризиків і забезпечення більшої стійкості підприємства.

Отже, вибір між спеціалізацією і диверсифікацією залежить від конкретних обставин і стратегічних цілей підприємства.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТОВАРНОЇ ТА ВИРОБНИЧОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки, сільське господарство поступово адаптується до підприємницького середовища, враховуючи специфічні особливості цієї галузі. Серед цих особливостей можна виділити агробіологічні фактори, низьку еластичність попиту, а також сезонні коливання виробництва. Для успішного пристосування до вимог ринку, підприємства сільського господарства повинні шукати ефективні інструменти гнучкого адаптування своїх можливостей.

Загальні глобальні тенденції, такі як глобалізація, швидкий технологічний прогрес та зростання конкуренції, ставлять перед суб'єктами господарювання нові завдання. У цьому контексті використання інструментів, зокрема розробка стратегій, набуває великого значення, оскільки саме вони визначають напрями діяльності підприємств і спрямовані на досягнення цілей [50].

Аграрний сектор сьогодні стикається з численними внутрішніми і зовнішніми протиріччями, пов'язаними зі суспільно-економічним становищем, нестабільністю в прогнозуванні результатів господарської діяльності та великим ступенем невизначеності в галузі. Інтеграція України у світовий ринок створює ще більше викликів. Усе це вимагає переосмислення господарювання в агропромислових формуваннях і розробки нових стратегій інноваційного розвитку галузі.

Розробка стратегій визнається одним із важливих компонентів стратегічного управління і включає в себе встановлення місії, формування системи цілей, вибір стратегій та визначення всіх компонентів стратегічного управління. Таким чином, процес формулювання стратегій - це шлях до досягнення поставлених цілей.

Забезпечення ефективного розвитку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва на сьогодні є однією з головних пріоритетних завдань аграрної політики. Це завдання виходить на передній план через декілька факторів:

1. Продовольча безпека: Забезпечення національної продовольчої безпеки є критично важливим для країни. Спроможність виробляти достатню кількість високоякісних продуктів для внутрішнього споживання є гарантією того, що населення матиме доступ до необхідної їжі в будь-якій ситуації.

2. Якість продуктів: Забезпечення населення високоякісними та безпечними продуктами харчування є ключовим аспектом аграрної політики. Це передбачає впровадження сучасних стандартів якості та безпеки продукції.

3. Раціональне використання ресурсів: Сільське господарство має оптимально використовувати наявний ресурсний потенціал, включаючи земельні ресурси, водні ресурси, людські ресурси та інші. Раціональне господарювання допомагає підтримувати стійкість сільськогосподарського сектора.

4. Конкурентоспроможність: Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектора дозволяє ефективно конкурувати на міжнародних ринках, забезпечуючи експорт і приносячи додатковий дохід для країни.

Таким чином, розвиток аграрного сектора має важливе значення для забезпечення життєво важливих потреб країни, а також для підтримки економічного розвитку і забезпечення стійкості суб'єктів господарювання.

До основних напрямів реформування аграрного сектору входять [30, 34]:

1. Формування ефективної системи землекористування через завершення земельних трансформацій.

2. Збільшення фінансових виділень у галузь сільського господарства, ґрунтоване на поліпшенні системи державної підтримки сільськогосподарських виробників та державного регулювання аграрного

сектору.

3. Підтримка розвитку зовнішньоекономічних відносин та активізація міжнародної торгівлі.
4. Сприяння сталому розвитку сільських населених пунктів.
5. Адаптація процесів виробництва сільськогосподарської продукції до європейських стандартів.

Досвід останніх років свідчить про загалом позитивну динаміку розвитку галузі сільського господарства. Певні негативні тенденції, безумовно, спостерігаються переважно у рослинництві, де спостерігається зменшення валових зборів сільськогосподарських культур, і у тваринництві, де реєструється зменшення поголів'я тварин, втім, аграрний сектор економіки залишається пріоритетним в національній економічній системі.

На додаток до цього, наявний ресурсний потенціал використовується частково та нераціонально, незважаючи на позитивну динаміку у сільському господарстві. Тому важливим є повномасштабне, науково обґрунтоване використання ресурсного потенціалу для закріплення наявних досягнень, збільшення виробництва якісної сільськогосподарської продукції та сприяння збільшенню її експорту.

Поточний підхід і модель функціонування сільськогосподарського виробництва вважаються недостатньо ефективними для досягнення високих результатів у галузі та використання у повній мірі природно-ресурсного потенціалу. Крім того, вони не вирішують соціально-економічних проблем сільських територій.

Невідповідність українського продовольства європейським стандартам є важливою проблемою, яка гальмує розвиток вітчизняного агропродовольчого сектору і обмежує доступ нашої продукції на світові ринки. Ця ситуація також призводить до зниження доходів сільських господарів і послаблення конкурентоспроможності української продукції на внутрішньому аграрному ринку порівняно з європейською. Для вирішення цієї проблеми необхідно впровадити в українське законодавство вимоги європейських директив і

регламентів щодо сільського господарства і харчової промисловості. При цьому треба імплементувати близько 80% чинних європейських стандартів.

Низький рівень розвитку соціальної інфраструктури в селах є іншою важливою проблемою. Це призводить до погіршення якості життя сільського населення і зменшує їхні інтереси в роботі та отриманні стабільного доходу в селі. Недостатня інфраструктура також загрожує збереженню і відтворенню робочої сили на селі і можливості розвитку підприємницької ініціативи. З цією метою вже прийнято нормативно-правові акти, спрямовані на полегшення умов для сільськогосподарської діяльності, гармонізацію вітчизняного законодавства зі світовими та європейськими стандартами та підвищення ефективності сільського господарства.

Зазначені напрями та завдання державної аграрної політики мають на меті покращення ефективності розвитку сільського господарства та аграрного сектору України [40]:

1. Стимулювання розвитку підприємництва у сільському господарстві:

- Введення нової системи оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників.

- Регулювання цін та субсидування малозабезпеченого населення.

- Підтримка розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів.

- Запровадження системи страхування сільськогосподарських товаровиробників.

2. Забезпечення розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції:

- Розвиток інфраструктури для зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції.

- Оптимізація та розвиток місцевих сільськогосподарських ринків та ярмарків.

- Підтримка обслуговуючих кооперативів для зберігання, транспортування та обробки продукції.

3. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках:

- Спрощення процедур укладання експортних контрактів для сільськогосподарських товаровиробників.

- Укладання багатосторонніх міжурядових торговельних угод.

- Моніторинг тенденцій на світових та внутрішніх аграрних ринках.

4. Удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку аграрного сектору, зокрема, Розробка та впровадження Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на п'ять років.

Ці заходи спрямовані на стимулювання внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, покращення її якості та конкурентоспроможності на міжнародних ринках, а також на створення сприятливих умов для підприємництва у сільському господарстві. Успішне виконання цих завдань може сприяти підвищенню ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору України.

Раціоналізація товарної спеціалізації та сполучення галузей аграрних підприємств передбачає впровадження ряду стратегічних напрямків, спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та забезпечення стійкості сільськогосподарського сектору. Ось деякі з цих стратегій [40]:

1. Розвиток сильних сторін і конкурентних переваг: Сільське господарство повинно спеціалізуватися на виробництві тих продуктів, для яких воно має конкурентні переваги внаслідок регіональних особливостей та умов вирощування.

2. Державна підтримка: Уряд повинен надавати підтримку сільському господарству відповідно до стратегічних пріоритетів розвитку агропродовольчого сектора.

3. Інновації: Сприяти інноваціям у сільському господарстві, зокрема за допомогою державної підтримки інноваційного підприємництва на селі.
4. Інвестиції: Стимулювати інвестиційну діяльність у сільському господарстві, щоб покращити інфраструктуру та технології.
5. Управління цінністю: Оптимізувати бізнес-процеси та управління фермерським ланцюгом створення цінності для підвищення ефективності.
6. Smart-спеціалізація: Застосовувати стратегію Smart-спеціалізації, що базується на знаннях та інноваціях.
7. Нішева продукція: Розглядати можливості виробництва нішевих видів сільськогосподарської продукції для забезпечення вищого попиту та прибутковості.
8. Кооперація і інтеграція: Розвивати мережеві форми кооперації та інтеграції фермерських господарств для збільшення ефективності ресурсозбереження та збуту продукції.
9. Цифрові технології: Інтенсифікувати сільськогосподарське виробництво через впровадження цифрових технологій, що допоможе створити "розумні ферми".
10. Органічне землеробство: Розвивати органічне землеробство та зменшувати використання хімічних добрив та пестицидів.
11. Землекористування та ерозія: Оптимізувати систему землекористування та боротьбу з ерозією ґрунтів.
12. Тваринництво: Розвивати галузь тваринництва.
13. Землеробство в закритому ґрунті: Впроваджувати вирощування сільськогосподарської продукції в закритому ґрунті для зменшення сезонності та оптимізації використання ресурсів.
14. Пермакультура: Переорієнтувати господарювання на засади пермакультури, що сприяє стійкості та більш ефективному використанню землі та ресурсів.

Ці стратегії сприятимуть покращенню продуктивності та стійкості сільського господарства, а також сприятимуть забезпеченню продовольчої безпеки та сталому розвитку аграрного сектору.

Для реалізації цих стратегічних заходів на державному рівні дійсно потрібно реформувати різні сфери аграрного сектору та впровадити відповідну політику та законодавство. Ці заходи можуть сприяти модернізації та підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору та створенню більш стійких та екологічно безпечних умов для сільськогосподарського виробництва в Україні.

Вивчення та реалізація всіх цих аспектів орієнтоване на створення ефективної системи управління товарною спеціалізацією в аграрному секторі та досягненню довгострокових стратегічних цілей аграрних підприємств.

Важливо відзначити, що негативний вплив на розвиток аграрного сектору мають також воєнно-політичні процеси, які ускладнюють сільськогосподарські роботи на значній частині території.

Негативні наслідки зосередження на виробництві експортоорієнтованих видів продукції особливо гостро проявились під час повномасштабної військової агресії росії. Втрата логістичних зв'язків, блокада морських портів, проблеми із постачанням необхідних ресурсів, руйнування інфраструктури та труднощі з альтернативними шляхами експорту сільськогосподарської продукції призвели до того, що аграрії зазнали значних збитків. З іншого боку, окупація значних територій на півдні країни, значні площі небезпечні для обробітку внаслідок бойових дій спричинили до дефіциту та здорожчання певних видів сільськогосподарської продукції (наприклад овочів та фруктів). Все це вказує на нагальну потребу перегляду галузевої структури сільськогосподарських товаровиробників як з позицій забезпечення їх ефективного функціонування так і гарантування продовольчої безпеки держави та забезпечення населення країни необхідними продуктами харчування.

У даному контексті важливе значення має реалізація розробленого

урядом Плану відновлення України [37]. Відповідно до Плану у межах Національної програми «Розвиток секторів економіки з доданою вартістю» у галузі сільського господарства передбачено проєкти, що спрямовані на збалансований розвиток аграрного виробництва:

біоенергетична незалежність,

експортна фабрика продовольства: стимулювання та розвиток переробки продукції рослинного походження,

збереження аграрного сектору в умовах блокади портів,

м'ясо-молочна незалежність,

плодовоочева Україна,

повернення сільськогосподарських земель в економічний обіг,

сприяння переходу агропродовольчого сектору до «зеленого» зростання.

Вказані заходи сприятимуть зниженню залежності результатів діяльності аграріїв від негативних змін у ринковій кон'юктурі, гарантуватиме зростання їх економічної та фінансової безпеки і сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції.

ВИСНОВКИ

Для виживання в сучасних умовах господарювання сільськогосподарським підприємствам необхідно використовувати всі можливості для підвищення ефективності виробництва, тому потрібна критична переоцінка сформованої галузевої структури сільського господарства з метою її адаптації до сучасної господарської ситуації країни.

Сільськогосподарське виробництво у ДП «Умань-Агро» представлено комплексними галузями рослинництва і тваринництва. При цьому, в галузі рослинництва в період 2019-2021 рр. відбулось зменшення набору сільськогосподарських культур, що вирощувались у підприємстві. Так, у 2019 р. у підприємстві вирощувались: озима пшениця, ярий ячмінь, кукурудза, сорго, нут, сочевиця, соя, гірчиця, ріпак, соняшник та кормові культури. В подальші роки у підприємстві зростає площа та частка у структурі посівних площ лише озимої пшениці, кукурудзи на зерно, соняшнику. У той же час, суттєво зменшились за досліджуваний період площі сої та ріпаку, а від вирощування решти культур у підприємстві відмовились.

Встановлено, що одним з основних чинників, що мають вплив на галузеву структуру ДП «Умань-Агро», є економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції. Нарощування ефективності виробництва продукції в підприємстві відбувається в основному за рахунок продукції галузі рослинництва, а саме – енергомістких культур, таких як кукурудза на зерно та соняшник, що зумовлено ринковою привабливістю та високим рівнем прибутковості даних культур. Втім збільшення посівних площ цих культур вище науково обґрунтованої норми призводить до порушення сівозміни і, як наслідок, високого ризику зниження родючості ґрунтів. Щодо галузі скотарства то у ДП «Умань-Агро» як молочний так і м'ясний його напрями впродовж досліджуваного періоду характеризувались нарощуванням прибутковості, при цьому рентабельність виробництва молока

зростала швидшими темпами і у 2021 р. становила 17,3% проти 8,6% у м'ясному скотарстві. Однак, за досягнутим рівнем дані галузі суттєво поступаються рентабельності основних видів рослинницької продукції.

В умовах обмеженості матеріально-технічних та фінансових ресурсів формування галузевої структури здійснюється шляхом скорочення низькорентабельних галузей та перерозподілу вивільнених в такий спосіб ресурсів. У структурі витрат ДП «Умань-Агро» за період 2019-2021 рр. зросла лише частка витрат понесених на виробництво кукурудзи на зерно – на 18,2 в.п. та соняшнику – 8,5 в.п. Частка інших видів продукції у загальній сумі витрат підприємства відповідно скоротилась.

Аналіз структури товарної продукції свідчить те, що у період 2019-2021 рр. відбулась зміна виробничого напрямку спеціалізації у ДП «Умань-Агро». Так, у 2019 р. у структурі товарної продукції підприємства найбільшу питому вагу займали зерно – 56,6% та молоко – 22,3%, тобто виробничий напрям можна визначити як зерно-молочний. Натомість, у 2021 р. головними галузями у підприємстві стали соняшник – 45,0% та зерно – частка якого зменшилась до 30,7%, в той час як молоко перемістилось до допоміжних галузей, хоча його частка у структурі товарної продукції все ще доволі висока – 19,5%. Таким чином, виробничий напрям у ДП «Умань-Агро» у 2021 р. можна визначити як соняшниково-зерновий. Значення коефіцієнта спеціалізації свідчить про середній рівень спеціалізації ДП «Умань-Агро», а зростання його значення із 0,349 до 0,366 свідчить про поглиблення її рівня.

Зміна виробничого напрямку та рівня спеціалізації ДП «Умань-Агро» безпосередньо позначилась на джерелах формування прибутку підприємства. Так, у 2019 р. найбільшу суму прибутку підприємство отримало від реалізації зерна – 21709 тис. грн. та молока – 5000 тис. грн., в той час як від реалізації соняшнику було одержано лише 2302 тис. грн. Натомість у 2021 р. основну масу прибутку було одержано вже від реалізації соняшнику – 37579 тис. грн., від реалізації зерна – 21058 тис. грн. та 7039 тис. грн. від реалізації молока. Таким чином, найбільш прибутковими культурами ДП «Умань-Агро» у

період 2019-2021 рр. визначено соняшник та зернові, в галузі тваринництва – молочне скотарство. Це позитивно позначилось на показниках економічної ефективності діяльності підприємства. За досліджуваний період зросли доход та чистий прибуток з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь – з 3376,9 тис. грн до 3593,6 тис. грн та з 180,4 тис. грн. до 498,4 тис. грн. відповідно. Підвищилась ефективність використання основних засобів – капіталовіддача збільшилась із 1,99 грн. до 2,17 грн. Рівень рентабельності підприємства зріс із 6,4% до 19,2%, а норма прибутку – із 4,2% до 11,1%. Це свідчить про те, що вузькоспеціалізоване підприємство, де одна або дві галузі мають найбільшу питому частку в структурі товарної продукції, можуть бути ефективними, оскільки спеціалізація може дозволити досягнути вищої продуктивності та ефективності у виробництві цих конкретних продуктів.

Проте важливо також враховувати ризики, пов'язані з вузькою спеціалізацією, оскільки вона може зробити підприємство вразливим до змін в ринкових умовах або збільшити ризик фінансових втрат у випадку проблем у цій конкретній галузі.

Негативні наслідки зосередження на виробництві експортоорієнтованих видів продукції особливо гостро проявились під час повномасштабної військової агресії росії. Втрата логістичних зв'язків, блокада морських портів, руйнування інфраструктури та труднощі з альтернативними шляхами експорту сільськогосподарської продукції призвели до того, що аграрії зазнали значних збитків. У даному контексті пріоритетними проєктами, що спрямовані на збалансований розвиток аграрного виробництва є проєкти передбачені Планом відновлення України в межах Національної програми «Розвиток секторів економіки з доданою вартістю» [2]. Зокрема: біоенергетична незалежність, експортна фабрика продовольства: стимулювання та розвиток переробки продукції рослинного походження, збереження аграрного сектору в умовах блокади портів, м'ясо-молочна незалежність, плодовоочева Україна, повернення сільськогосподарських земель в економічний обіг, сприяння переходу до «зеленого» зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азізов С. П. Деякі питання організації та підвищення ефективності тваринництва. Економіка АПК. 2011. № 4. С. 12–15.
2. Амбросов В.Я. Напрями та принципи трансформування агроформувань в інтенсивні підприємницькі структури. Вісник Харк. нац. тех. ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Вип. 84. Х.: ХНТУСГ. 2009. С. 3–11.
3. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств аграрного комплексу: підручник [Текст] К.: КНЕУ, 2013. 779 с.
4. Баланюк І. Ф. Галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. 200 с.
5. Беженар І. М. Стан розвитку спеціалізації в підприємницьких структурах Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2016. Вип.10. С. 128–134.
6. Березівський П.С. Організація виробництва в аграрних формуваннях: навчальний посібник / П.С. Березівський, Н.І.Михалюк; за ред.. П.С. Березівського. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 560 с.
7. Бігдан М.Г., Карлик Ю.Ю. Перспективи оптимізації виробничої структури підприємства для підвищення рівня рентабельності. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. Випуск 6/2014 (89). Частина 2, 2014. 90с.
8. Богданович О. А. Дослідження виробництва валової продукції та галузевої структури сільського господарства в Україні та по регіонах. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка. Харків, 2015. вип. 161. С. 110–118.
9. Брик Г. Вплив концентрації і спеціалізації на прибутковість аграрного виробництва [Електронний ресурс] Вісник Львівського національного аграрного університету. – 2010 - № 2. – Режим доступу до журн. :

http://www.nbuu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2010_2/files/bgpoar.pdf.

10. Васильчак С. В. Теоретико-методологічне обґрунтування розвитку спеціалізації аграрного виробництва в умовах ринку. Економіка АПК. 2005. № 9. С. 119–124.
11. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку. /Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера. НАН України. Ін-т екон. та прогнозув.: Київ, 2009. 314 с.
12. Власенко Т. В. Механізми управління галузевою структурою аграрних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.004. Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Харків, 2017. 26 с.
13. Гнатюк С. Спеціалізація–шлях відродження галузі. Урядовий кур'єр.– 2005. 25 лют.
14. Гуцул Т. А. Спеціалізація як фактор підвищення ефективності виробництва молока в приміській зоні. Економіка АПК. 2008. № 5. С. 128–130.
15. Данкевич Є. М. Формування галузевих пропорцій у виробничій структурі сільськогосподарських підприємств. Збалансоване природокористування. 2014. № 1. С. 49–53.
16. Ібатуллін Ш. І., Шанін О. В., Степаненко О. В. Оцінка основних тенденцій зональної спеціалізації сільськогосподарського землекористування в Україні. Економіка АПК. 2014. № 12. С. 12–21.
17. Кандиба Ю., Юр'єва А. Внутрішньорегіональні відмінності рівня спеціалізації зернового господарства Харківської області. URL: asyan.org.
18. Калініченко В. Д. Дослідження кон'юнктури товарних ринків сільськогосподарської продукції в системі управління спеціалізацією аграрних підприємств. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2023. № 3. С. 24-29.
19. Калініченко В. Трансформація товарної спеціалізації аграрних підприємств до ринкових умов. Український журнал прикладної економіки та

техніки. 2023. Том 8. № 2. С. 133 - 138.

20. Калініченко В. Організаційно-економічні засади управління збутовою діяльністю спеціалізованих аграрних підприємств. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 2. С. 231 - 235.

21. Калініченко В. Механізм управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2023. №3 (318). С. 239-243.

22. Калініченко, В. (2023). Спеціалізація аграрного виробництва: генезис дефініції, принципи та форми розвитку. Modeling the development of the economic systems, (2), 42-47.

23. Канінський П.К. Особливості розвитку спеціалізації аграрного виробництва в умовах ринкових відносин. Економіка АПК. 2006. №10. с. 43-47.

24. Канінський П.К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств : монографія / П.К. Канінський. – К. : ІАЕ, 2005. – 348 с.

25. Кошкалда І. В., Трегуб О. М. Теоретичні засади спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». Суми, 2015. Вип. 4 (63). С. 41-48.

26. Крисальний О. В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві. Економіка АПК. 2007. № 6. С. 3–10.

27. Краснолуцький О. В., Шевченко О. В. Еколого-економічний стан і способи сучасного сільськогосподарського землекористування. Вісник аграрної науки. 2018. № 3 (780). С. 68–74.

28. Крисальний О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві. О.В. Крисальний // Економіка АПК. – 2007. № 6. – с. 5-11.

29. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та

управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф Кропивко // Економіка АПК. - 2010. - №11. - С. 3 - 13.

30. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г та ін. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року; за ред Ю.О. Лупенка. К.: ННЦ ІАЕ, 2020. – 60 с.

31. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 3–8.

32. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. Економіка АПК. 2017. №2. С.5–16.

33. Месель-Веселяк В.Я. Методичні рекомендації щодо формування спеціалізованих сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції тваринництва та обґрунтування раціональних розмірів ферм і комплексів. К. : ННЦ «ІАЕ» УААН. – 2007. – С. 68.

34. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору України. Економіка АПК. 2016. №6. С. 37–49.

35. Оптимізація виробничої програми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.srines.com/book_1305_chapter_26_4.3._Optimizacija_virobnichho_programi.html.

36. Островерх О. В. Оптимізація співвідношення між тваринництвом і рослинництвом як основний напрямок оптимізації виробничої структури. Вісник Харківського національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ, 2013. Вип. 137. С. 206–211.

37. План Відновлення України [Електронний ресурс]. URL: <https://recovery.gov.ua>

38. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах" від 11.02.2010 р. №164. URL:

<http://zakon.rada.gov.ua>

39. Про продовольчу безпеку України Законопроект Верховної Ради України <http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc>
40. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 3 березня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
41. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки Економіка АПК. 2010. №1. С. 3-12.
42. Сагачко Ю.М. Механізми стратегічного управління розвитком тваринництва в аграрних підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук Харків, ХНТУСГ, 2015. 23 с.
43. Сагачко Ю.М. Місце тваринництва в галузевій структурі аграрних підприємств та її вплив на ефективність їх функціонування. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 126. Харків: ХНТУСГ, 2012. с. 279-284.
44. Сегеда С. А. Оцінка споживання продовольчих продуктів в Україні Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. Вінниця: ВНАУ, 2012. № 3 (69). С. 195-199.
45. Сільське господарство України" за 2022 рік: Статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2023. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
46. Скабаль В. І. Функціонування та тенденції розвитку галузей тваринництва в регіонах. Економічний аналіз. 2014. Т. 18, № 3. С. 75–80.
47. Статівка Н.В. Удосконалення галузевої структури сільськогосподарського виробництва в умовах його реструктуризації: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня к.е.н. Харків, 2003. 24 с.
48. Українська модель аграрного розвитку: наук. /О. М. Бородіна, В. М. Геєць, А. О. Гуторов та ін., за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 56 с.

49. Шиян Д. В., Богданович О. А. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва районів Харківської області. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім.і П. Василенка. Харків, 2018. Вип. 191. С. 98–109.
50. Яворська Т. І. Вплив спеціалізації на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах. Збірник наук. праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). Мелітополь, 2013. №3 (23). С.214–221.
51. Clothier Lindsey, Langton Steve, Boatman Nigel, Woodend Andrew. Agricultural specialization. Defra Agricultural Change and Environment Observatory Research Report. 2008. No. 11. 27 p.
52. Emran M. Shahe. The extent of the Market and Stages of Agricultural Specialization. George Washington University, Institute for International Economic Policy, World Bank. 2008. 33 p.